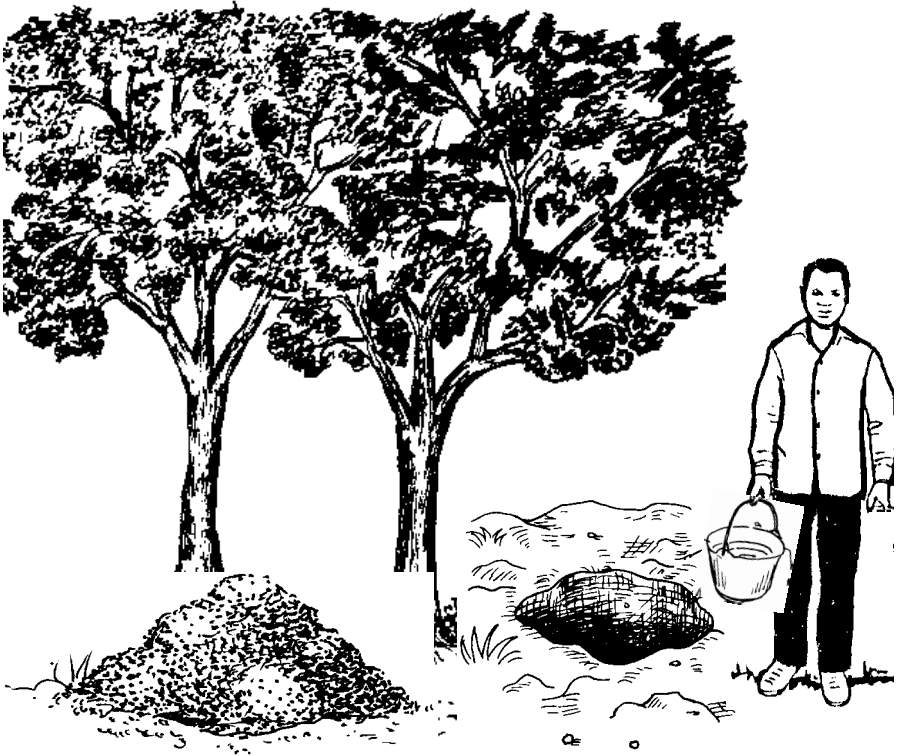

KUNTIMA BASIMA

Waama

KUNTIMA BASIMA

Le composte

Woro ta dè wari (auteur) :

BOKO Siromatou Faransuwa

Illustrations : “The Art of Reading” CD

2001, SIL International

Ce livre a été produit avec l’assistance

technique et financière de SIL

1ère édition, 1er triage

1er trimestre 2014, (250 exemplaires)

© 2014, SIL Bénin

Dépôt Légal 7066, du 28 Jan., 1er trim. 2014

Bibliothèque Nationale

ISBN 978-99919-873-4-7

KUNTIMA BASIMA

Sabare dee yaama

Daande tinsu mun boti-di kuntima kpeemma.

Kuntima: Dà i daa tòn ta seke tiɲa daarina-di, diima ka-di mà ù dɔri kpeemma.

Kuntima maa bà tòn ta basina yaki minna na daa den nɔɔre tòn ta bɔte, mà basima ba i yeri kpeɛɲa, kà maa ba kaa. Dà kuntima basima maa ba bibiri dikiti yonfa.

Daa den nɔɔre yiro ta basiti (tii kɔubu na tii puribu, wee yɔkitibu....) danda-di seke tinsu kan i ba daari, danda maa-di turi dà seke koon ta bo, paatu bo na yakinna kutire.

Sa ti tiɲa ù ba saakina, kà i botina kuntima, dà bibiri sa ti ù tɔmbisiti tiina-di, ti nɔɲɛ wee yɔkitibu.

Kuntima maa bà tòn ta basina yaki minna na daa den nɔɔre tòn ta bɔte, mà mii kaasi yɔɔri yombu paa mii sa yipori yankere tɔɔma. Naki minna, saa minna, kɔɔ minna, mɔɔ kpiina na ti yete yanna dà maasi dà kpaɲande dà ka bɔte dà tòn wɛte kunti darima mumma-di.

Mà ba wirina sa yiporiba demma maa ti ta booru "yankere" (NPK, yiire...). Dà den kuntima ba kpaari mà saakire ti tinsu.

- Bonnaka kaa bà ta daka dà den kuntima, dà diima tàn ba wirina sa maa bà ta daka yipori "yankere".

- Tɔɔma ti ka kaate ti yete mii yanna nà maasi naa ti ta da daka fɔride mii, dà i ti yete mii, na dè konsu konsu da i dɛɛbi-di. Bɛɛtu kurire n̄ ti feekina (doon bɛɛtu, na tɔɔtu tɔɔtu).

Deukirooma

Dà sabare dee mii yi da yen-di cɛende ti ta dakisi daa maa: (.....). Yi ka dà yembi, wari yii ta bo mii, yì tàn yì deukireti yaanaare dee ta bo ponde-di.

Ti yen: biirooma tantansu sù (**metirida bà**) taari.

Yontiba booru-di biirooma tantanfa.....

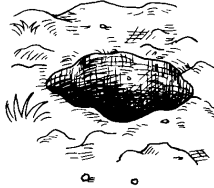
Tɔɔba ì we metiri.

Sa baa ta mii biirooma tantanfa bà sooki bà maɲina sa metiri feema yaama-di ti ta neki ti yoori, ti maa n̄ daka dà den wari ti n̄ yì cɛɛɛ.

1-Dà kuntima basima

Kuntima basima kutire kpen-di. Yiro dà sooki-di ò mà basi:

1) fɔride mii

2) suure koore

3) yomma ò ì dakisiti caran kpakiro
yoŋo mii yanna nà yon nà yon kuu
tàn ka bɔtɛ ò daka tɔɔku.

Dà yeri yoŋa maa ba caanna kà tɔɔka. Daa dà tee ta da
yen woosima dà i kuntima-di.

Sa yiro n̄ basina dà kuntima, dà bibiri sa dà tee n̄ cɔtɛ
ò yen fomma maa mii ò ta dà pite dà kuntima basima-di.
Ò biire wende dee daa ò ta daka fɔride mii dà ta da
sooki dà bɔti, maa dà ta da sɛkina fomma maa ò ta da
dakisi dà kuntima daa ò ta bori dà ciŋiya. Yiro maa kà
nɛki ò da sooki-di ò basi ò yanna kuntima ò dakisi
purina mii ò i mannina daare dee ò ta nɛki ò mà
pukena yerika.

Danda maa-di sida nu, daa dà ta bibiri sa yiro ò kpeesi nu?

Dà bibiri sa ò kpeesi: yaki minna (nako, kɔɔka, saaku, manambu....), tɔɔporima, yete yanna, mɔɔ kpiina, faapoo kperentutu, daa feeku kuu ta bansi.... Sa ò maa kpeesi yerenti niina: patifa, nɔɔbɔkɔna, buntire na tombiku, takitiya, yookootanda (dà da sooki-di dà i "yaaroosuwa", yomma woŋa, ka-dan dɛenda), na daa ò ta da tukisina (dà da sooki-di dà i "buruwɛeti", suuna yomma purisu, cinna...).

Maa ò ta da kaate danda dà maasi-di ò ta da sooki ò pite yerika.

3- Parade dee ò ta da puke yerika.

Fɔride burima na dè patama bo maa yiro ta nɛki sa ò kuntima kpɛɛmma ò i mɛɛ-di. Dè feema dè patama dè cunsima tabina yiro nintooma-di. Arima dà bibiri kuri-di sa fɔride ò ba i tɛtɛre kpɛɛmma maa daa den nɔɔre ò ta da daka fɔride mii dà ta ba kperentitina. Dà boti sa woro ta nɛki sa ò basi kuntima ò buri fɔriya yà yendi-di. Yà ba paaki feema biirooma tantansu sù (mɛtirida bà) taari yà patama biirooma tantanfa fà yon na cɛrɛku (mɛtiri na cɛrɛku). Yà cunsima ò faki yiro cɔka.

Arima mamma muɔo sa yiro ò tondina ò ka da basi fɔride mii ya kooya ka-di, dà bibiri sa ò cɔɔtɛ ò maɔi parade dee ò ta bo maa dè ta wiri-di. Dà parade ka boti yɔɔtɛre kpɛɛmma dà bibiri sa ò basi kooya kooya-di, dè maa ka paana yɔɔtɛre dà bibiri sa ò buri fɔride-di maa yɔɔtɛre ta ba kperentitina kasima ò ka yooke.

Dà parade boti sa woro ta pukiri yerika ò dè dɛbikire-di sɔɔtima. Mamma-di ò muɔo ò ta da sooki ò feekirena yaki yɔɔrisu.

Dà maa ka i sa yiro ba nɛki sa ò basi fɔride mii, ò maa

nēki sa ò basi kooya, dà bibisiti sa ò maakan saŋire-di sɔɔtima parade dee ò ta nēki ò puke yerika. Dà ka i nēɛ tiŋa ta ba mɛɛ ò n mɛŋire dà parade dè maasi.

4- Yanna dakooma fɔride mii ya koore ka-di

Wende dee yiro ta woosi sɔɔru-di ò ta da pite yanna dakisima fɔride mii ò ka tonte sa ò basi fɔride mii.

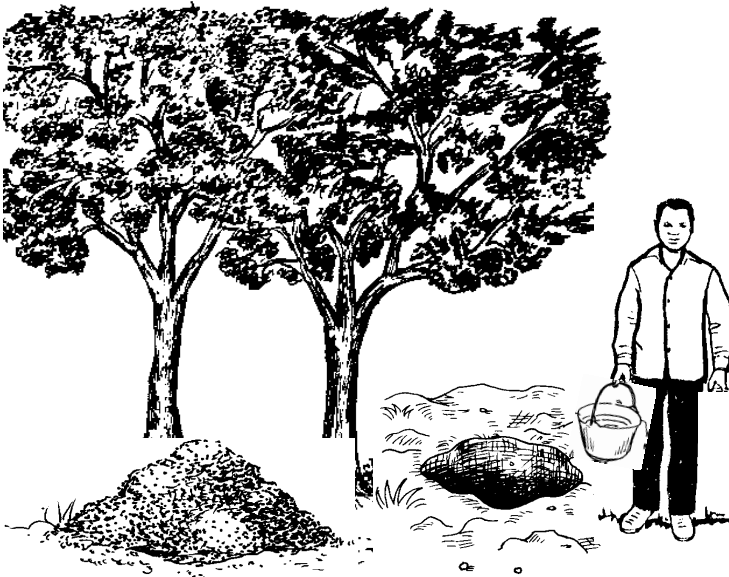
Pɔɔɔma dà bibiri sa ò tɔnte ò daka tɔɔporima-di ò yooke yima. Tɔɔpori mma-di da dɔkiri tuuma maa mun ta da findi dà kuntima. Mamma maa-di da ì pukiri yɔɔtire.

Yennemma dà tee n̄ debisirun yaki minna (kɔɔ minna ya naki minna ya saa minna ka-di...) ò yooke, ò daka mɔɔtu yomma tobi kpiina ka-di ò turi ò yooke yima. Ò turi ò daka yaki minna (kɔɔ minna ya naki minna ya saa minna ka-di...), ò yooke, ò daka mɔɔtu ya tobi kpiina, yomma faapootu ka-di ò turi ò yooke. Ò da ì we n̄ maa-di sari ò fɔride n̄ mun seena. Sa ò pitunna dà dakisima dà i daaku-di ò ta da cubire bande. Wende dee ò ta da citi ò fɔride dà den daaku-di ò t̄an ta da yaaka, ò dambi ò sooki ò yenna maa dà bɔtooma ta bindina na maa dà yɔɔtire ta mɛɛ. Dà ka bibi sima mamma-di ò ta da sooki ò maŋi maa ò ta da basi.

Dà maa ka i ò ñeki ò b̄tisire dà kuntima tiña yini, dà i ba i f̄ride mii, dà bibiri sa ò basi ma borika-di, ò yaa woosi ò yabi tandikpareena. Dà den c̄e ò ka ñeki ò da sooki-di ò dà b̄tisire dà yon dà yon. Dà ka b̄te ò maa dà bitikan dà maasi.

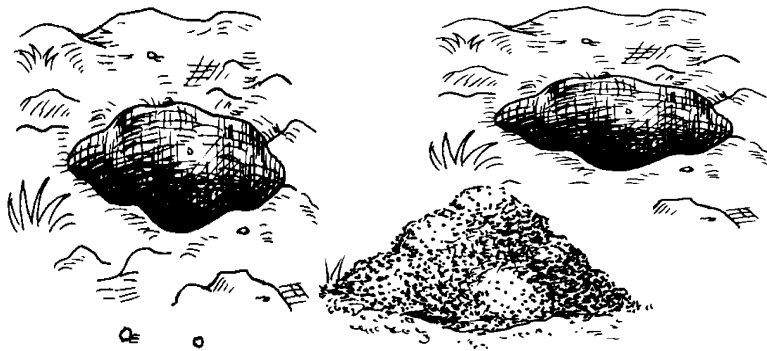
5- Yokirima

Yima yookoma i yonda tiirida-di kuntima basima mii. Mamma t̄n-di seke dà ñ b̄ti kasima. Arima dà den tori dan da seke yiro ñ t̄n daka yima dà mun k̄pendina. Dà bibiri sa o ò c̄otiri o f̄ride ȳotire bindooma c̄e-di. Wenya yà taari miikima o t̄n yooke yà taari t̄owo o yooke.

6- Fɔride kutirooma

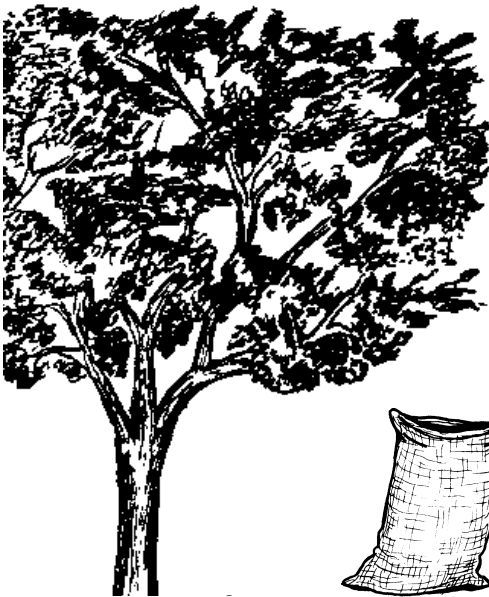
Maa dà ta da i boti wɛnya piika na yà nun (15) mamma-di yiro ta da kutiri daa ò mun ta citi fɔri pɔpɔre mii. Dà wɛnde-di ò ta da dɛbiri. Daa mun ta bo yuure fɔri pɔpɔre mii danda ò date, ò maa ò dɛbisiruntun tɔra sari daa mun ta bo bande fɔri pɔpɔre mii danda ò tɔɣe yuure yennende mii. Ò turi ò tɔkiti yokirima wɛnya yà taari taari miikima.

Wɛnya piika na yà nun (15) daare, o turi o kutiri o kpinsire fɔri tɔre mii. Dà den daare kuntima-di o ta daka. Ò maa ka mɛɛnde dà ba bɔtoo sɔtima ò tɔse wɛnya o i cɔtina daaku kuu ta fiki ò maa sari bande.

7- Kuntima kperentirooma

Wende dee o ta mēende dà maasi dà bōte sōtima, o maa ñ kutisun dà kuntima o ñ mà yirun fōride mii o ñ suure saatire. Dà wende o da kpēesi nē tii sōrōmma ta bo-di. O tandi takira kpanna ya purisu ka-di o deembe dà kunti mma. O ba mà deembe wēemma mii. O ka deembe wēemma mii dà kuntima da cōri-di. Mà ka dembi sōrō mma mii, maa o ta da i mēende mà

kperenti-di o ta da sooki o dakisi purina mii o tēje nē o ta ñeki. Daa o ta ñeki o daka kuntima dà ta da seki daasire, o maa ñ pite dakisima.

8- Kuntima dakisima weebu mii

Wuure mii, kuntima dakisima yerika bo naaka mà yendi-di:

- Pɔpɔɔma o da sooki-di o kuntu ya o baaki cencende mii ka-di, o fuki dà kuntima weena maasi o dɛɛbe o kutisi na buntire dà biitena tɔɔn. Dà wende o maa n̄ fuki o baaki ya o kumbii ka-di.

- Yennemma: o kutiri kutiri yɛɛku ya manansooya ciŋiya bande o suriki dà kuntima sa maa ba t̄n ta bori "yankere" o ka woosi o n̄ wuumbe. Dà den cɛɛ dà bo naaka kan mà yendi-di. O ka n̄eki o dà sooki-di o wuumbe o ka n̄eki o n̄ɔŋɛ. Arima dà den maasi dà tondooma bo tando dorima cɛɛ-di. Ò ka doru kpɛemma fomma maa den mii o ta dakisiti kuntima dà da i sɔɔti-di sa o ka daka o t̄n n̄ wuumbe, maa tando ta

ba mà pobuna. Tando maa ka ba doru, o da sooki-di o nɔŋe mà i foki maa yɔ̄ɔtɪre ta da mà fakina mà sooki mà bɔtina mà yuŋi daa den ciŋiya o ta suriki dà cɛerisu mii mà puke yerika.

9- Daa dà ta ba bibiri sa ti daka fɔride mii.

Daa dà ta ba bibiri sa ti daka fɔride mii, dà i daa tòn ta ba bɔto-di. Baa na maa ti ta we ò maa ti tòn daka yete yanna nà maasi fɔride mii, dà bibiri sa ti tòn tonsi naa ta ba bɔtanti-di ti fiki.

Ti ba seŋi sa ti daka cari kpanna, tii biran bansiya, kɔnkɔnda, kɔbiya, saba kpanna, piiri kpiina, caran daasu, tii biya kpiisu, kpenkpen kpanna na tɔɔra daa den nɔɔre ta ba bɔtanti. Danda dà maasi dà da sooki-di dà ti yɛnti wende dee ti ta da ò kutiranti, tɔɔra ò i ba bɔto dà sooki dà yaasire diitanda. Tɔɔma, yontira boti-di mii kaasina, dà ka bɔte mii, dà kaasi nna da sooki-di nà yaasire yiro.

Kooma

Kuntima maa bà ta basina yaki minna na tɔɔra tɔɔra dà i kunti sɔɔtima-di. Dà kuntima basima ba kaa baa muuti, woro den nɔɔre ta neki ò da sooki-di ò mà basi. Mà basima paana sa ò i we n ba so sabare. Daa den nɔɔre dà ta bibiri sa yiro ò kpɛesi ò basina dà kuntima ò ba dà kpatiri. Woro den nɔɔre ta da i dɔuna dà den kuntima ò santiti ò darikireti ò tiŋa-di, ò turi ò kpaatireti ò yon.

Kuntima maa bà ta basina yaki minna na yanna, mà darima kpente yipori "yankere", mà basima maa ba bibisiti sa yiro ò dii pende ò yaa mà basina dan. Dà kuntima paana kaasi yɔɔrina naa ta da yuŋi diima mii sa ti ka dii mà yakiri ti wenya ya mà ti beesire ka-di. Yiro ka dɔuna dà den kuntima ò tɔɔseti ò muŋo-di kpandarima na o yete demba na baa den nɔɔre ta da dii ò diima maa ò ta dɔi.

Ti ka neki ti maŋi mumma sa dà kuntima i kunti tiirima, ò tɔɔmbe yeɛ ciŋiya yà yendi ya deen yonda ka-di, ò i dakisiti dè yon yipori "yankere" tɔɔre kuntima maa den yaama ti ta yai maa. Daare dee dà yeena biya ta da bee ò yà tɔsi ò ba yà biite.

Yi ka yà weteesi wende dè yon ka miiki yi dà yen
-di sa yipori "yankere" denya dà wēeri-di, kunti
mma denju n̄ i ba wēero. Tɔɔma yipori "yankere"
yɛku tàn ba setu.

Sa mà borika-di ti fɔku mii dà ta da sooki dà ì wiri.
Sa maa borika dà den yɛku tàn ta kasire kù n̄ wēeri,
kù turi kù ba setu, dà da sooki-di dà yakiri yonda ti
kpansu mii.

Tinti baa ta i dɔɔtiba, baa ta boti kuunfaaya ti ì yini sa
kutima maa ti ta da basina yaki minna na mɔɔ kpiina
na yete yanna, dà kuntima dà seke-di ti diima n̄ dɔri
kpɛmma. Daa den nɔɔre ti ta da daka dà kunti mma
dà da dɔɔri-di dà kpendi sa maa ti mun ta da daka
kunti dɛmma. Mà den ponde; ti mumba na ti yete
demba na baa den nɔɔre ta da dà dii dà diima ti kpansu
da ì daari-di. Tɔɔma dà kuntima tàn ba koo tiɲa, mà tàn
santi mà ì kà darikireti-di. Dà kuntima da ti yiire-di kɔɔn
kpɛmbu mii na paatu mii na bɛɛ yaɲi yaɲida mii.

Dépôt Légal 7066, du 28 Jan., 1er trim. 2014

Bibliothèque Nationale

ISBN 978-99919-873-4-7

PRIX : 200 F CFA